

## Dünya’da, Bölgelerde ve Türkiye’de Hayvancılık Sektörü<sup>1</sup> Halime İŞLER<sup>2</sup> Hidayet Gizem ÜNLÜ ÖREN<sup>3</sup>

Öz

*Araştırma Makalesi*

Tarım ve hayvancılık sektörü, her ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip temel alanlardır ve en temel işlevi toplumun besin ihtiyacını karşılamaktır. Hayvancılık sektörü ekonomik açıdan da önem taşımaktadır. Hayvancılık sektörü, istihdama katkı sağlamakta, ihracat kanalıyla ülkeye döviz girişi sağlamakta, kalkınmaya yardımcı olmakta, milli geliri artırmakta ve et, süt, tekstil, deri, kozmetik ve ilaç sanayine hammadde sağlamaktadır. Dolayısıyla bölgesel ve kırsal kalkınmayı desteklemektedir. Hayvancılık, Türkiye’nin neredeyse her bölgesinde yapılan önemli bir ekonomik faaliyet kolu durumundadır. Türkiye’deki hayvancılık sektörünün, işletmelerinin genelde küçük aile işletmesi tipinde olması, daha çok geleneksel yetiştiriciliğin yapılması, mesleki ve kooperatif örgütlenmenin yetersiz olması, enerji ve girdi maliyetlerinin (yem vs.) yüksek olması gibi birçok sorunu bulunmaktadır. Ancak, hayvancılığın ülke ekonomisine katkısının büyük olması, temel ihtiyaç maddelerini ürettiği olması, ülke nüfusunun sürekli artış göstermesi gibi nedenler sebebiyle mevcut sorunların çözüme kavuşturulması ve hayvancılık sektörünün geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, dünyada, bölgelerde ve Türkiye’de hayvancılık sektörünün durumunu ve paylarını incelemek ve karşılaştırmaktır. Bu çalışmada Türkiye’de hayvancılık sektörünün durumu, hayvancılık sektörünün sorunları ve hayvancılık sektöründe uygulanan destekleme politikaları ve programları ortaya koyularak, sektörün gelişmesi ve desteklenmesi için çözüm önerileri sunulmaktadır. Bu doğrultuda hayvancılık sektörüne verilen desteklemeler artırılıp hayvancılık sektörü teşvik edilmeli, yapısal ve daha uzun vadeli programlarla desteklenmelidir.

**Anahtar Kelimeler:** Dünyada Hayvancılık Sektörü, Türkiye’de Hayvancılık Sektörü, Hayvancılık Sektörü Sorunları, Hayvancılık Sektörünü Destekleme Programları

### Livestock Sector in The World, Regions and in Turkey

Abstract

*Research Paper*

The agriculture and livestock sector are the main areas that have an important place in the country’s economy and its main function is to meet the nutritional needs. The livestock sector is also economically important. The livestock sector contributes to employment, provides foreign currency inflows to the country through exports, helps development, increases national income, and supplies raw materials to meat, milk, textile, leather, cosmetics and pharmaceutical industries. Therefore, it supports regional and rural development. Livestock is an important activity in almost every region of Turkey made. There are many problems livestock industry in Turkey such as more traditional farming’s done, there is generally small family-type business enterprises, and insufficient professional and cooperative organization, high energy and input costs (feed etc.). However, it is of great importance to solve the existing problems and develop the livestock sector due to reasons such as the large contribution of the livestock sector to the country's economy, the fact that it produces basic necessities, and the continuous increase in the country’s population. The purpose of this study is to compare and examine the share and conditions of livestock sector

<sup>1</sup> Bu makale, Doç. Dr. Hidayet Gizem Ünlü Ören Danışmanlığında, Halime İşler tarafından yazılan “Burdur İlinde Hayvancılık Sektörünün SWOT Analizi” isimli Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezinden çıkarılmıştır.

<sup>2</sup> Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, [halime.15burdur@gmail.com](mailto:halime.15burdur@gmail.com), ORCID: 0000-0002-0939-2990

<sup>3</sup> Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, [hidayetgizemunlu@sdu.edu.tr](mailto:hidayetgizemunlu@sdu.edu.tr), ORCID: 0000-0001-6081-096X

in the World, regions and in Turkey. This study will reveal the status of livestock sector and the problems of livestock sector in Turkey. The support policies and programmes implemented in the livestock sector in Turkey are put forth and it will be presented the solutions for the industry's development and support. In this direction, the support given to the livestock sector should be increased, the livestock sector should be encouraged, and it should be supported with structural and longer-term programs.

**Key Words:** Livestock Sector in the World, Livestock Sector in Turkey, Livestock Sector Problems, Support Programs for Livestock Sector

### **Makale Bilgileri / Article Info**

Alındığı Tarih / Received 22.02.2021

Kabul tarihi / Accepted 25.06.2021

### **Giriş**

Hayvancılık sektörü gelişmişlik seviyesine bakılmaksızın tüm ülkeler için büyük önem taşımaktadır (Saçlı, 2007:1). Hayvancılık, hayvanların verimlerinden yararlanılan ve daha kısa sürede daha fazla verim sağlamaya yönelik bir zirai faaliyettir (Aydemir ve Pıçak, 2007:14). Sürekli olarak artan Dünya nüfusu karşısında doğal kaynakların giderek azalması çağımızın en önemli sorunlarından birisidir. Dünya nüfusunun hızla artması, insan beslenmesi için kullanılan kaynakların daha verimli hale getirilmesi ve kaynakların daha iyi şekilde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Kabukçu, 1987:83).

2050 yılına kadar dünya nüfusunun 9 milyarı geçmesi beklenmekte olduğu da göz önünde bulundurulursa gıda talebinin günümüze göre %70, hayvansal ürün talebinin ise iki kat artacağı beklenmektedir. Artan talebin karşılanması için hayvansal üretimin ve buna bağlı olarak da hayvansal verimin artırılması büyük önem taşımaktadır (Gümüş, 2015:26). Tarım ve tarımın bir alt sektörü olan hayvancılık insan için gerekli olan gıda maddelerini üreten bir sektör olması sebebiyle her zaman stratejik bir öneme sahip olmuştur (Eştürk ve Ören, 2014:193). Toplumda bireylerin sağlıklı beslenmelerinde gerekli olan temel gıda maddeleri bitkisel ve hayvansal üretim kaynaklıdır. Bu yüzden, ülkelerin tarım politikalarının etkin olarak işleyişine olanak verecek ve bu yolla bireylerin temel gıda maddelerine istenilen düzeyde ve en az maliyetle ulaşmasının yolunu açacak tarım politikalarının oluşturulması ve geliştirilmesi zorunlu hale gelmektedir. Temel gıda maddeleri içerisinde içerdiği protein miktarı itibarıyla hayvansal gıdalar öne çıkmaktadır (Korkut, 2017:1). Bu bağlamda hayvansal ürünler sahip oldukları biyolojik özellikler sebebi ile vazgeçilmez ve diğer besin maddeleri ile ikame edilemez bir öneme sahiptirler (TİGEM, 2017:5). Başta kırmızı et, beyaz et, yumurta, süt ve süt ürünleri ile bal hayvanlardan elde edilen en önemli besin kaynaklarıdır (Gümüş, 2015:26).

Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin tespit edilmesinde kullanılan önemli kriterlerin birisi de kişi başı tüketilen hayvansal besin miktarıdır. Bu bağlamda hayvansal protein tüketimi ile kalkınmışlık seviyesi arasında sebep sonuç ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre sağlıklı bir

insanın vücut ağırlığının her kilogramı için günde 1 gr protein tüketmesi gerekmektedir ve bu proteinlerin içinde de hayvansal ürünlerin oranı %42 olması önerilmektedir (TİGEM, 2017:4). Türkiye’de kişi başına tüketilen toplam protein miktarı 105 gramdır. Toplam protein miktarı içinde hayvansal proteinin oranı ise %26’dır. Bu oran ABD’de %64, AB ülkelerinde %58, Afrika ülkelerinde %21’dir ve dünya ortalaması %39’dur (Ertaş, 2019:86). Hayvansal besinlerdeki protein miktarları ette %15–20, balıkta %19–24, yumurtada %12, sütte %3-4, peynirde ise %15-25’dir. Beslenme ihtiyacını kendi kaynakları ile giderme hedefi ülkeleri hayvancılık sektörüne yönelik destekleme ve korumayı da kapsayan tarım politikaları üretmeye yönelmiştir (TİGEM, 2017:4).

Türkiye’nin ekonomisinde hayvancılık, tarım sektörü ve genel ekonomi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Hayvancılık sektörü, ülkenin milli gelirine ve istihdamına katkı sağlamaktadır. Bunların yanında hayvancılık, et, süt, tekstil, deri, kozmetik, ilaç gibi sanayi kollarına hammadde sağlamakta, yem sanayi, et mamülleri sanayi, süt mamülleri sanayi, veteriner ilaçları, hayvancılık alet-ekipman sanayi gibi dallarda istihdam oluşturulması ve ürünlerin işlenmesi sonucunda ekonomide önemli katma değer oluşturmaktadır (Tapkı vd., 2018:325). 2019 yılına göre tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün Türkiye GSYİH’sı içerisindeki payı %6,4’tür (<https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYH.pdf>, erişim tarihi:16.03.2021). Hayvancılık sektörünün tarım içerisindeki payı ise %25 dolaylarındadır (Öter, 2019:5).

Bu çalışmada, her ülke ekonomisinde temel bir yere sahip olan hayvancılık sektörünün dünyada, bölgelerde ve Türkiye’de durumu incelenecek, payları belirlenecek ve birbirleri ile karşılaştırması yapılacaktır. Bu sayede dünyada, bölgelerde ve Türkiye’de hayvancılık sektörü ve alt sektörleri birbirleri ile karşılaştırılarak değerlendirilecektir. Bu bağlamda Türkiye’deki hayvancılık sektörünün dünya ekonomisindeki yeri de değerlendirilmiş olacaktır. Dolayısıyla güncel verilerle yapılan bu araştırma ve değerlendirme sonucunda literatüre ve diğer araştırmalara katkı yapılması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın devamında bunlara ek olarak, Türkiye’de hayvancılık sektörünün durumu, hayvancılık sektörünün sorunları ve hayvancılık sektöründe uygulanan destekleme politikaları ve programları ortaya koyularak, sektörün gelişmesi ve desteklenmesi için çözüm önerileri sunulmaktadır.

## **1. Dünya, Bölgeler ve Türkiye’de Hayvancılık Sektörünün Analizi**

Çalışmanın bu kısmında dünya, bölgeler ve Türkiye’de hayvancılık sektörü alt sektörleri olan büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve tavukçuluk açısından incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır. Bu kısımda faydalanılan dünya, bölgeler ve Türkiye’deki hayvancılık sektörüne ait ekonomik veriler Tarım İstatistikleri Veri Tabanından (FAOSTAT) elde edilmiştir.

## 1.1. Dünyada, Bölgelerde ve Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık

Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği denildiğinde sığır, manda ve deve yetiştiriciliği anlaşılmaktadır (Hacıhasanoğlu, 2018:7). Sığırlar üretim ve ticari değeri açısından büyük öneme sahiptir (Samsun Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2017:1). Sığırcılık tarih boyunca önemli bir üretim kolu olarak görülmüştür ve özellikle son yıllarda hayvancılık denildiğinde akla ilk olarak sığır yetiştiriciliği gelmeye başlamıştır. Bu durumun sebebi sığır ticaretinin gelişmiş ülkeler içinde daha önemli yer tutmasıdır (Çallı, 2016:26).

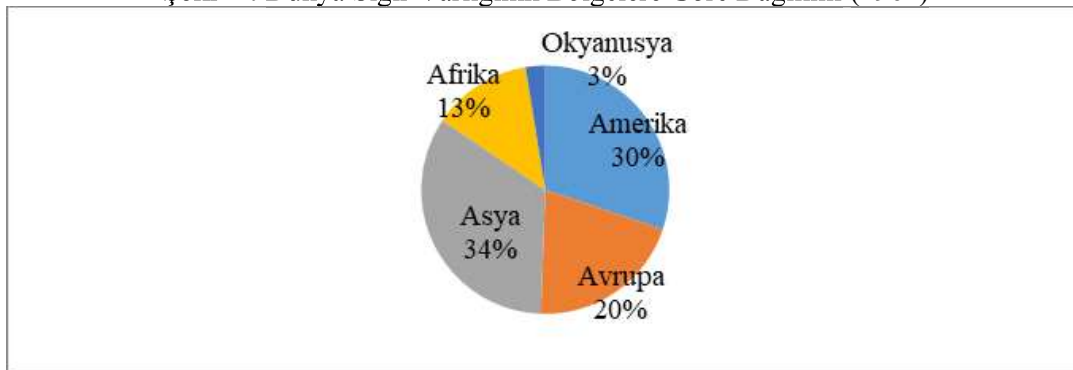
### 1.1.1. Dünya, Bölgeler ve Türkiye’nin Yıllara göre Sığır Varlığı

1961 yılında Dünyadaki toplam sığır sayısı yaklaşık 942 milyondur. Bu rakam 1970 yılında 1.081 milyara çıkarak 1961 yılına kıyasla %14,8 artış göstermiştir. Bu yıldan sonra toplam sığır sayısı giderek artmasına rağmen sığır sayısı artış hızı yavaşlamıştır. 1990-2000 yılları arasındaki sığır sayısı büyüme oranı %1,8’e kadar düşmüştür. Son yıllara bakıldığında 2015 yılındaki 1.449 milyar olan sığır sayısı 2016 yılında 1.468 milyara, 2017 yılında 1.473 milyara, 2018 yılında 1.489 milyara yükselmiştir. Sığır sayısı büyüme oranı ise 2015-2016 yılları arasında %1,3, 2016-2017 yılları arasında %0,3, 2017-2018 yılları arasında %1,1 olmuştur (FAOSTAT, 2020).

Türkiye, büyükbaş hayvan sayısı bakımından dünyada 23. sırada yer almaktadır (Güven, 2018:768). Türkiye’nin sığır varlığında yıllar itibariyle dalgalanmalar olduğu görülmektedir. 1960-1980 yılları arasında sığır varlığı artarken 1980 yılından sonra ciddi düşüşlerin olduğu dikkat çekicidir. Bu düşüş 2010 yılına kadar devam etmiş 2010 yılından sonra yükselişe geçmiştir. Ancak 2016 yılında çok ciddi olmasa yine düşüş yaşanmış sonra tekrar artmıştır. Türkiye 1980 yılındaki sahip olduğu sığır varlığına tekrardan 2018 yılında ulaşabilmiştir (İşler, 2020:47).

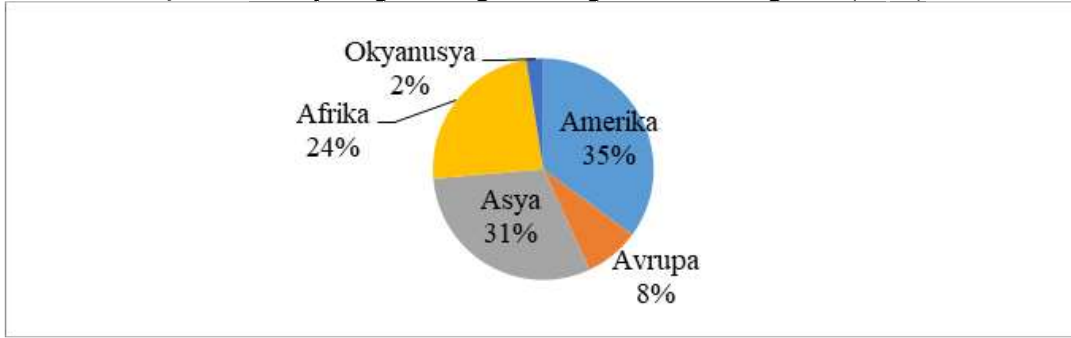
Aşağıdaki iki şekil Dünya sığır varlığının bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak için oluşturulmuştur.

Şekil 1: Dünya Sığır Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 2: Dünya Sığır Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



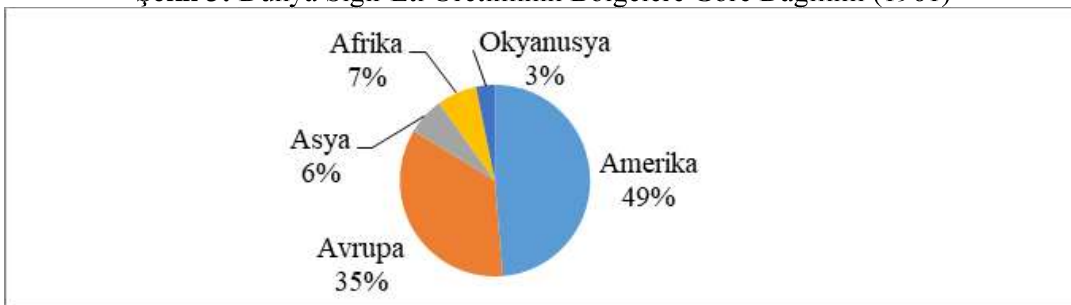
Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Şekil 1 ve Şekil 2 incelendiğinde 2018 yılı itibariyle en çok sığırın %35 oranla Amerika'da olduğu görülmektedir. Asya 1961 yılında lider konumunda iken 2018 yılında sığır sayısında %31 oran ile ikinci sıraya gerilemiştir. Afrika 1961 yılında %13 oran ile dördüncü sırada yer alırken 2018 yılında %24 oran ile üçüncü sıraya yükselmiştir. Avrupa %8 oran ile dördüncü sıraya gerilemiştir. Okyanusya %2 oran ile yine son sıradadır. Türkiye ise Asya kıtası sığır varlığının %3,5'ini Dünya sığır varlığının ise %1'ini oluşturmaktadır. Türkiye'nin Asya'da ve Dünya'daki sığır paylarının 1961 yılına göre azaldığı görülmektedir (İşler, 2020:48).

### 1.1.2. Dünya, Bölgeler ve Türkiye'de Sığır Eti Üretimi

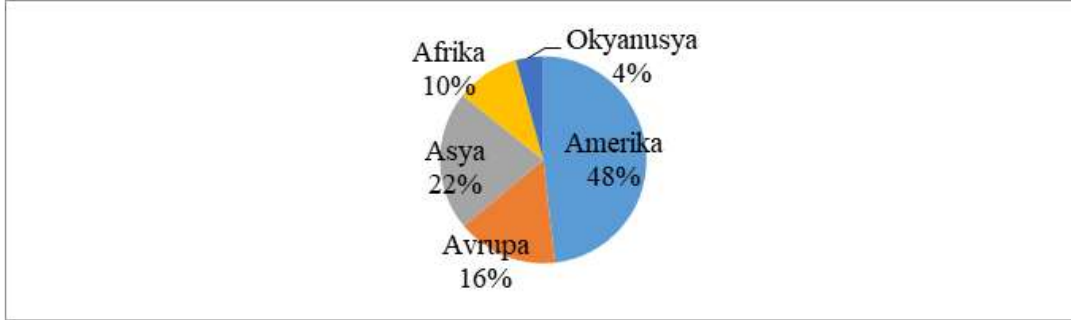
Aşağıdaki iki şekil ise Dünya sığır eti üretiminin bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak için oluşturulmuştur.

Şekil 3: Dünya Sığır Eti Üretiminin Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 4: Dünya Sığır Eti Üretimini Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

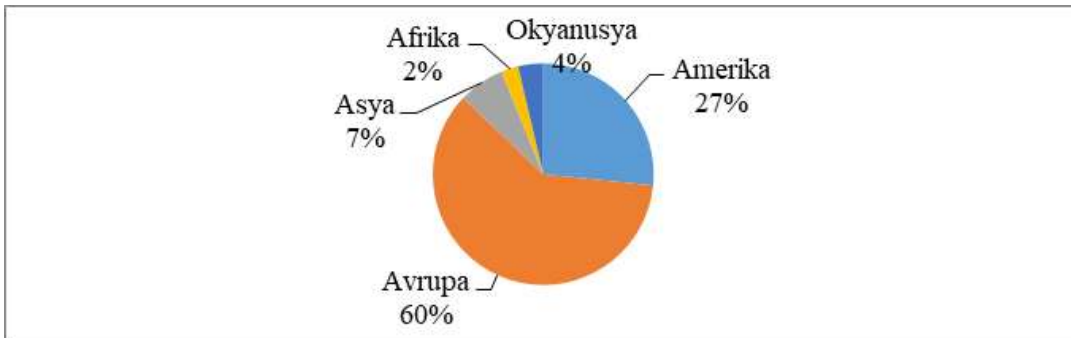
Dünya sığır eti üretiminin bölgelere göre dağılım verilerini gösteren yukarıdaki şekiller incelendiğinde; en çok sığırın %48 oranla Amerika'da olduğu görülmektedir. Bu oran 1961 yılında %49 iken 2018 yılında %48 olarak gerçekleşmiştir. Asya 1961 yılında dördüncü sırada iken 2018 yılında %22'lik oran ile ikinci sıraya yükselmiştir. Avrupa 1961 yılında %35 gibi önemli bir paya sahipken 2018 yılında %16'lık oran ile üçüncü sıraya gerilemiştir. Afrika 1961 yılında %7 oran ile üçüncü sırada yer alırken 2018 yılında %10 oran ile dördüncü sıradadır. Okyanusya %4 oran ile yine son sıradadır.

Türkiye'deki sığır eti üretimini inceleyecek olursak 1961 yılında 94 bin ton et üretimi yapıldığı görülmektedir. 1961 yılından 1980 yılına kadar sığır eti üretimi normal ölçüde artmıştır ancak 1990 yılına gelindiğinde sığır eti üretiminin %176,6 artarak 360 bin tona yükseldiği görülmektedir. 2000 yılında %1,68 düşüşle sığır eti 354 bin tona gerilemiştir. 2010 yılında iyi bir büyüme gerçekleştirerek et üretimi 618 bin tona çıkmıştır. 2018 yılında ise Türkiye'nin et üretiminin 1.003 milyon tona yükseldiği görülmektedir (İşler,2020:52). 1980'li yıllardan sonra sığır varlığında görülen düşüşe rağmen sığır eti üretiminin artması, hayvan başına elde edilen karkas ağırlıklarının yükselmesinden kaynaklanmaktadır (Saçlı, 2007:21).

### 1.1.3. Dünya'da, Bölgelerde ve Türkiye'de Sığır Sütü Üretimi

Dünya'da, bölgelerde ve Türkiye'de inek sütü üretim miktarındaki değişimi daha somut şekilde görebilmek için aşağıdaki şekiller çizilmiştir.

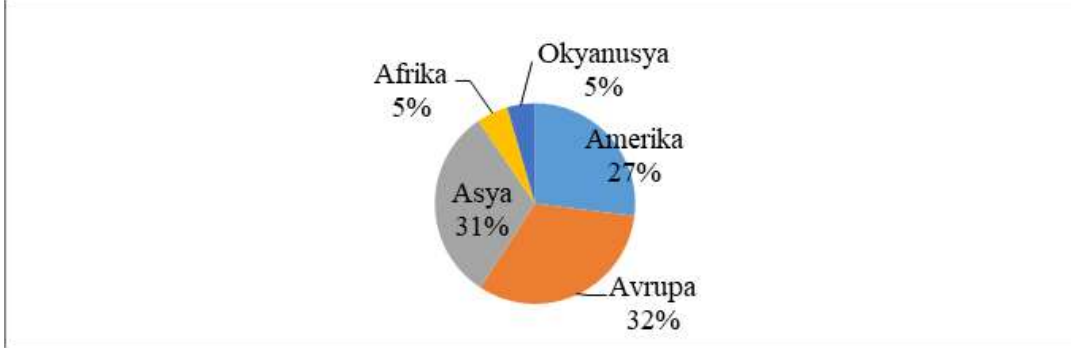
Şekil 5: Dünya Sığır Sütü Üretimini Bölgelere Göre Dağılımı (1961)





Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

**Şekil 6:** Dünya Sığır Sütü Üretimini Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekiller incelendiğinde en çok inek sütü üretiminin %32 oranla Avrupa'da olduğu görülmektedir. Avrupa 2018 yılında yine liderliğini sürdürmektedir ancak 1961 yılı ile kıyaslandığında %60'dan %32 seviyesine düşmesi son derece ciddi bir kayıptır. Asya 1961 yılında %7'lik oran ile üçüncü sırada iken 2018 yılında önemli bir artış göstererek %31'e yükselmiş ve bu oran ile ikinci sıraya gelmiştir. Amerika 1961 yılında %27 oranda iken bu oran 2018 yılında da değişmemiş yine %27 oranda kalmıştır. Ancak inek sütü üretiminde 1961 yılında Dünyada ikinci sırada iken 2018 yılında üçüncü sıraya gerilemiştir. Okyanusya ve Afrika %5 oran ile aynı paya sahiptir. Afrika payını %2'den %5'e çıkarmıştır. Türkiye ise Asya kıtası inek sütü üretiminin %9,40'ını Dünya inek sütü üretiminin ise %2,93'ünü oluşturmaktadır (İşler, 2020:57).

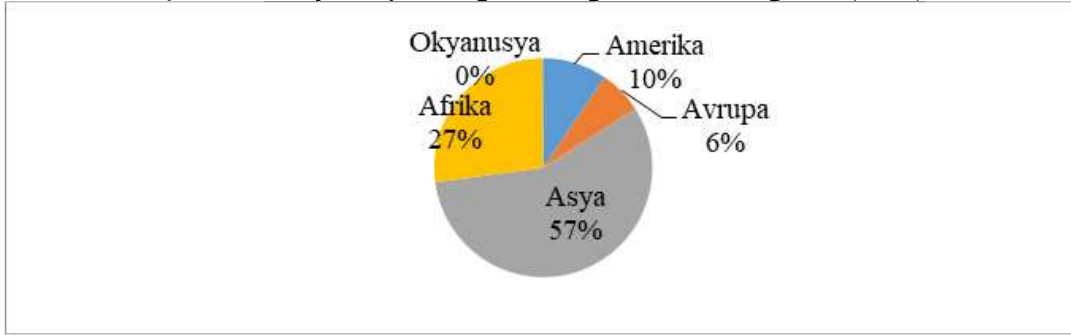
## 1.2. Dünya, Bölgeler ve Türkiye'de Küçükbaş Hayvancılık

Küçükbaş hayvanlar verimsiz meralar ve bitkisel üretime elverişli olmayan alanlarda beslenip hayvansal ürün üretebilirler. Bu açıdan küçükbaş hayvancılık önemli hayvancılık alt sektörlerinden birini oluşturmaktadır (Öter, 2019:50). Bu bölümde Dünya'da, bölgelerde ve Türkiye'deki, keçi varlığı sayıları, toplam keçi eti ve toplam keçi sütü üretim rakamları, toplam koyun varlığı, koyun eti ve koyun sütü üretimi incelenecek ve yıllara göre karşılaştırılacaktır.

### 1.2.1. Dünya, Bölgeler ve Türkiye'de Keçi Varlığı

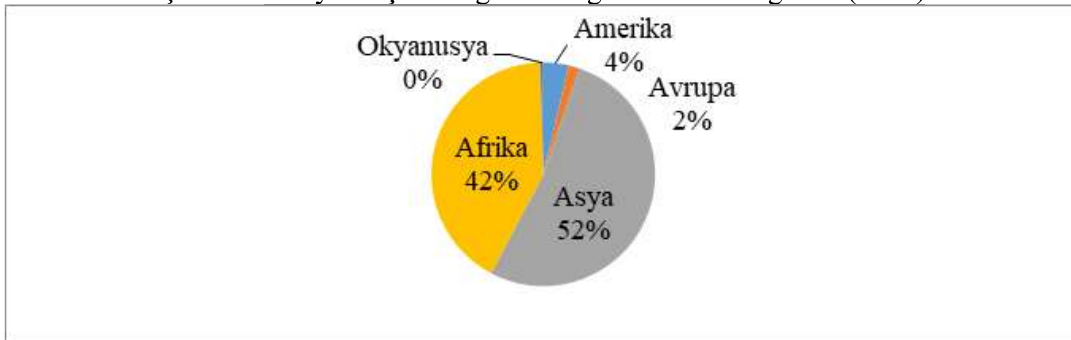
Aşağıdaki iki şekil dünya keçi varlığının bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak için oluşturulmuştur.

Şekil 7: Dünya Keçi Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 8: Dünya Keçi Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

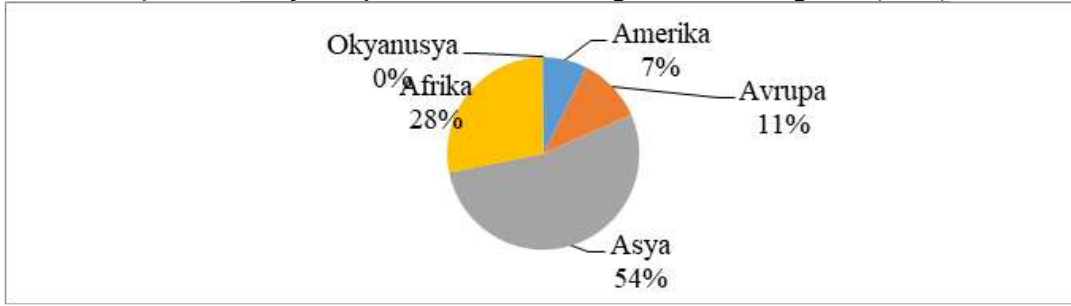
Yukarıdaki şekiller incelendiğinde 1961 yılında %57, 2018 yılında %52 oranı ile en çok keçinin Asya'da olduğu görülmektedir. Afrika 1961 yılında %27 oran ile ikinci sırada yer alırken 2018 yılında oranını arttırarak %42'ye çıkarmıştır. Amerika 1961 yılında %10 orana sahipken 2018 yılında bu oran %4'e düşmüştür. Avrupa bölgesi 1961 yılında %6 orana sahipken bu oran 2018 yılında %2'ye düşmüştür. Okyanusya sifıra yakın keçi varlığı ile %0 oran ile yine son sıradadır. Bölgelerin yıllara göre sahip olduğu pay değişmesine rağmen bölgeler arasındaki sıralamanın değişmediği görülmektedir. Türkiye ise Asya kıtası keçi varlığının %1,94'ünü Dünya keçi varlığının ise %1,02'sini oluşturmaktadır. 1961 yılına göre 2018 yılında Türkiye'nin keçi varlığı açısından hem Asya'da hem de Dünya'daki payının ciddi oranda azaldığı görülmektedir. Türkiye'nin keçi sayısı 1961 yılında 246 yüz bin baş, 2018 yılında 106 yüz bin baştır (İşler, 2020:70,71).

### 1.2.2. Dünya, Bölgeler ve Türkiye'de Keçi Eti Üretimi

Aşağıdaki iki şekil dünya keçi eti üretiminin bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak amacıyla oluşturulmuştur.

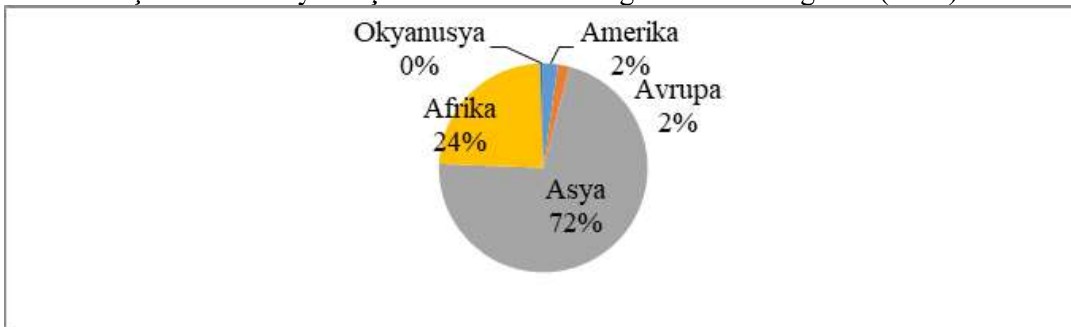


Şekil 9: Dünya Keçi Eti Üretimini Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 10: Dünya Keçi Eti Üretimini Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



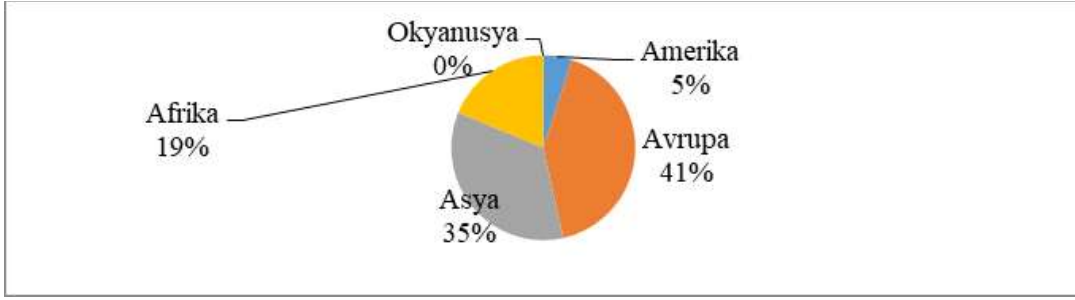
Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekiller incelendiğinde 2018 yılı için en çok keçi eti üretiminin %72 oranla Asya'da olduğu görülmektedir. Bu oran 1961 yılında %54 iken yükselerek %72 düzeyine gelmiştir. Afrika 1961 yılında %28 paya sahipken 2018 yılında payının azalarak %24'e düştüğü görülmektedir. Amerika ve Avrupa'nın keçi eti üretimine baktığımızda 1961 yılına göre paylarının azalarak %2'ye düştüğünü ve aynı paya sahip oldukları görülmektedir. Okyanusya % 0 oran ile yine son sıradadır. Türkiye ise Asya kıtası keçi eti üretiminin % 1,63'ünü, Dünya sığır eti üretiminin ise % 1,17'sini oluşturmaktadır. 1961 yılına kıyasla bu oranların azaldığı görülmektedir. Türkiye'de keçi eti üretimi 1961 yılında 53 bin ton iken 2018 yılında 69 bin ton olmuştur (İşler, 2020:73).

### 1.2.3. Dünya, Bölgeler ve Türkiye'de Keçi Sütü Üretimi

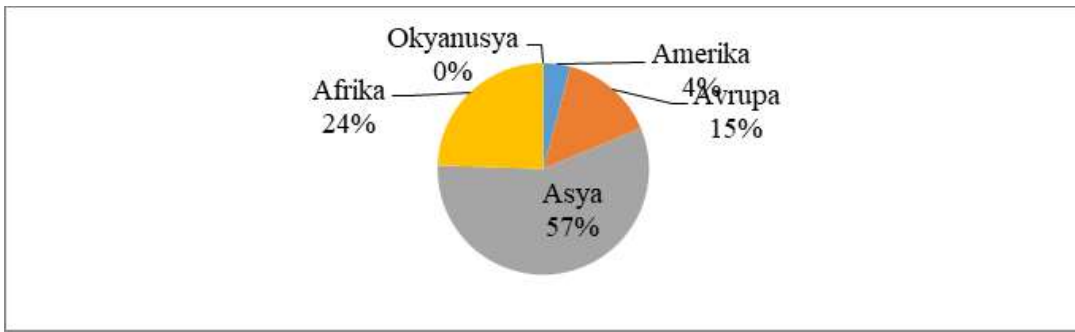
Dünya keçi sütü üretiminin bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak amacıyla aşağıdaki şekiller oluşturulmuştur.

Şekil 11: Dünya Keçi Sütü Üretiminin Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 12: Dünya Keçi Sütü Üretiminin Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



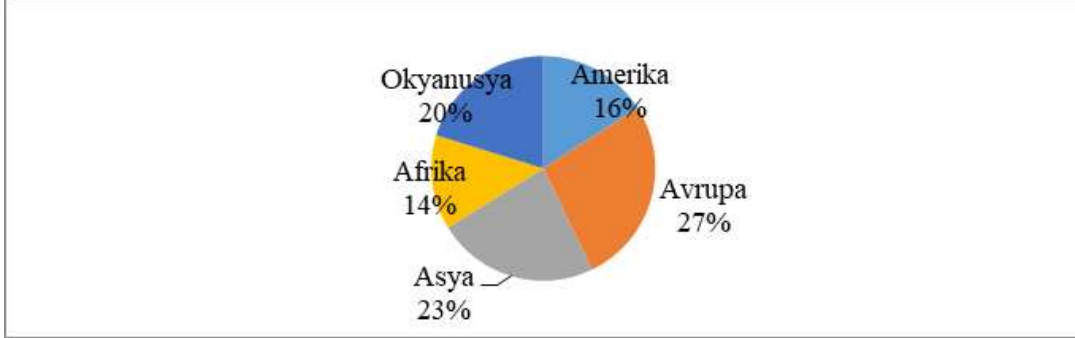
Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekillere bakıldığında 2018 yılı için en çok keçi sütü üretiminin %57 oranla Asya'da olduğu görülmektedir. 1961 yılı ile karşılaştırıldığında Asya'nın keçi sütü üretiminde payını arttırdığı görülmektedir. Afrika 1961 yılında %19 paya sahipken 2018 yılında payının artarak %24'e yükseldiği görülmektedir. Avrupa'nın keçi sütü üretimine baktığımızda 1961 yılında en çok paya sahipken 2018 yılında payının ciddi oranda azalarak %15'e düştüğü görülmektedir. Amerika bölgesinin keçi sütü üretimine bakıldığında payının %4'e düştüğü görülmektedir. Okyanusya %0 oran ile yine son sıradadır. Buradan, dünya keçi sütü üretiminde Asya'nın birinci sırada, Afrika'nın ikinci sırada, Avrupa'nın üçüncü sırada Amerika'nın dördüncü sırada ve en son sırada da Okyanusya bölgesinin olduğu görülmektedir. Türkiye ise Asya kıtası keçi sütü üretiminin %5,29'unu, Dünya keçi sütü üretiminin ise %3,00'ünü oluşturmaktadır. Türkiye'de keçi sütü üretimine bakıldığında yıllara göre dalgalandığı görülmektedir. 1961 yılında 644 bin ton olan keçi sütü üretimi 1970 yılında %25 oranında düşerek 481 bin tona düşmüştür. 1980 yılında %0,2 oranında artan keçi sütü üretimi 1990-2000 yıllarında düşüş göstermiştir. Ancak keçi sütü üretimi 2010 yılında %23, 2015 yılında %76,3 oranında tekrar artmıştır. 2018 yılında keçi sütü üretimi 561 bin ton olmuştur. 1961 yılına kıyasla bu oranların azaldığı görülmektedir (İşler, 2020:78).

### 1.2.4. Dünya Bölgeler ve Türkiye’de Koyun Varlığı

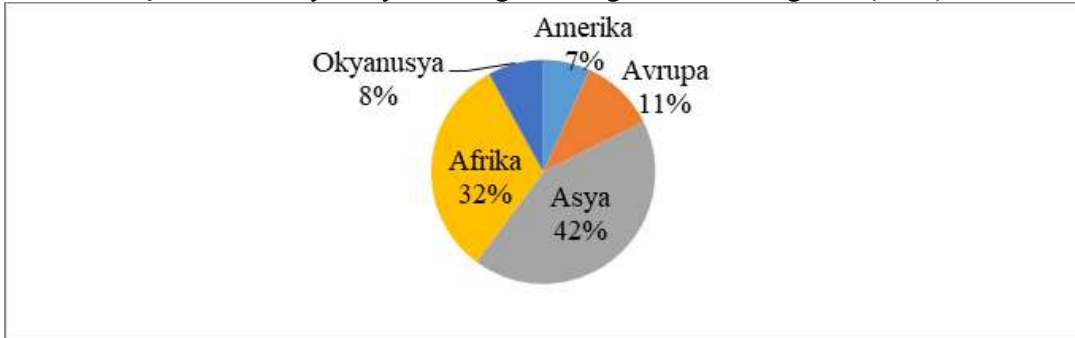
Dünya, bölgeler ve Türkiye’nin yıllara göre koyun varlığının değişimini daha net açıklayabilmek için aşağıdaki şekiller çizilmiştir.

Şekil 13: Dünya Koyun Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 14: Dünya Koyun Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

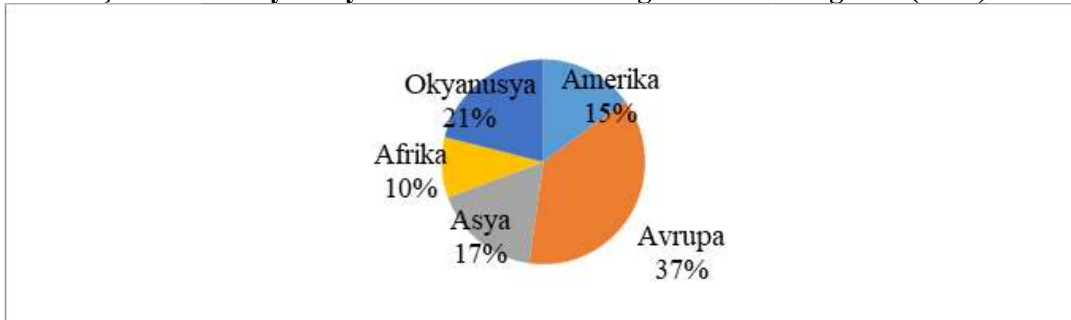
Küçükbaş hayvan (koyun), genellikle orta iklim kuşağında yer alan geniş step sahalarında ve nüfusun diğer bölgelere göre seyrek olduğu yerlerde yaşamaktadır. 2018 yılı için en çok koyunun %42 oranla Asya’da olduğu görülmektedir (bkz Şekil 14). Bu durum iklim ile ilişkilendirilebilir (Ertaş, 2019: 85). Asya 1961 yılında %23 orana sahipken ve koyun sayısı açısından ikinci sırada iken 2018 yılında payını %42’ye çıkararak en çok koyun varlığına sahip olmuştur. Afrika 1961 yılında %14 oran ile son sırada yer alırken 2018 yılında oranını arttırarak %32’ye çıkarmıştır ve ikinci sıraya yükselmiştir. Avrupa 1961 yılında %27 oran ile ilk sırada iken 2018 yılında payı %11’e düşerek üçüncü sıraya gerilemiştir. Okyanusya bölgesi 1961 yılında %20 oran ile üçüncü sırada iken bu oran 2018 yılında %8’e düşerek dördüncü sıraya gerilemiştir. Amerika 1961 yılında %16 oran ile dördüncü sırada iken 2018 yılında %7 oran ile son sıraya gerilemiştir. Türkiye ise Asya kıtası koyun varlığının %6,54’ünü, Dünya koyun varlığının ise %2,78’ini oluşturmaktadır. Türkiye’nin 1961 yılında 344 yüz bin baş olan koyun sayısı, 2018 yılında 336 yüz bin baştır. 1961 yılı ile karşılaştırıldığında 2018 yılı

itibariyle Türkiye'nin hem Asya'da hem de Dünya'daki payının azaldığı görülmektedir (İşler, 2020:90).

### 1.2.5. Dünya'da, Bölgelerde ve Türkiye'de Koyun Eti Miktarları

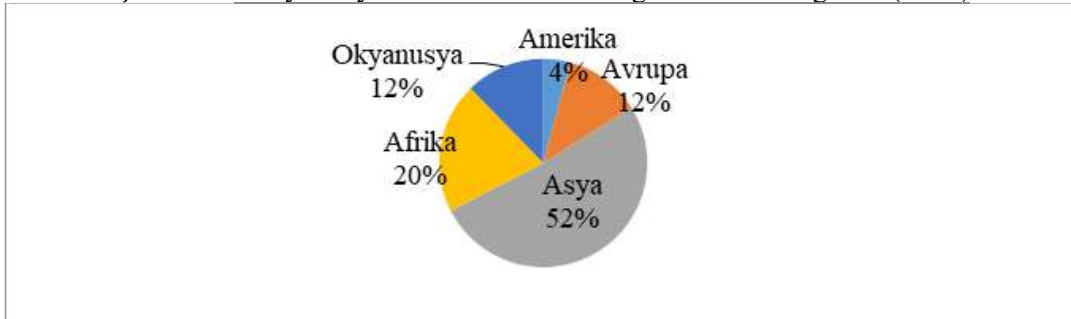
Kırmızı et, insan beslenmesi açısından ikamesi oldukça zor bir besindir. Küçükbaş hayvancılıkta koyun eti de toplam kırmızı et üretimine önemli katkı sağlamaktadır (Korkut, 2017:1). Aşağıdaki iki şekil ise dünya koyun eti varlığının bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak amacıyla oluşturulmuştur.

Şekil 15: Dünya Koyun Eti Üretimini Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 16: Dünya Koyun Eti Üretimini Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

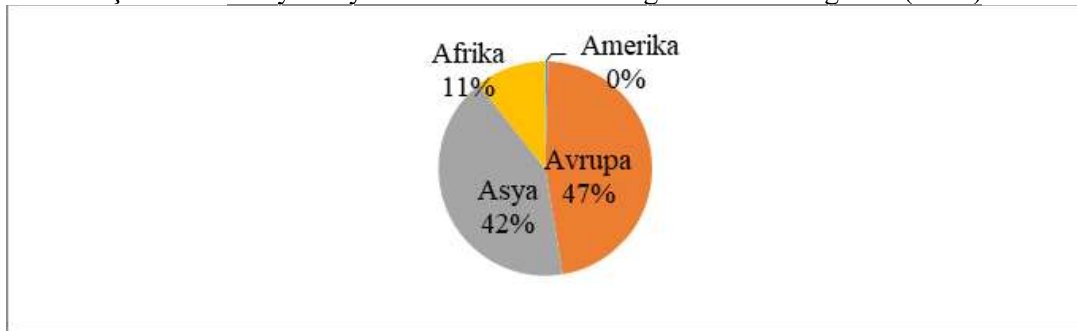
Yukarıdaki şekiller incelendiğinde 2018 yılına ait en çok koyun eti üretiminin %52 oranla Asya'da olduğu görülmektedir. Asya 1961 yılında %17 oranla üçüncü sırada iken 2018 yılında koyun eti üretimini arttırarak ilk sıraya yükseldiği görülmektedir. Afrika 1961 yılında %10 paya sahipken 2018 yılında payını ikiye katlayarak %20'ye çıkarmıştır ve son sıradan ikinci sıraya yükselmiştir. Avrupa 1961 yılında %37 oranla ilk sırada iken 2018 yılında payını %12'ye düşürerek üçüncü sıraya gerilemiştir. Okyanusya 1961 yılında %21 oran ile ikinci sırada iken 2018 yılında payını %12'ye düşürerek üçüncü sıraya gerilemiştir. 2018 yılında Avrupa ve Okyanusya bölgesinin koyun eti üretiminde aynı paya sahip olduğu görülmektedir. Amerika bölgesi 1961 yılında %15 oranla dördüncü sırada iken 2018 yılında payını %4'e düşürerek en son sıraya gerilemiştir. Türkiye ise

Asya kıtası koyun eti üretiminin %7,20'sini Dünya koyun eti üretiminin ise %3,70'ini oluşturmaktadır. 1961 yılında 243 bin ton olan koyun eti üretimi, 2018 yılında 362 bin ton olmuştur (İşler, 2020:92,93).

### 1.2.6. Dünya'da, Bölgelerde ve Türkiye'de Üretilen Koyun Sütü Miktarları

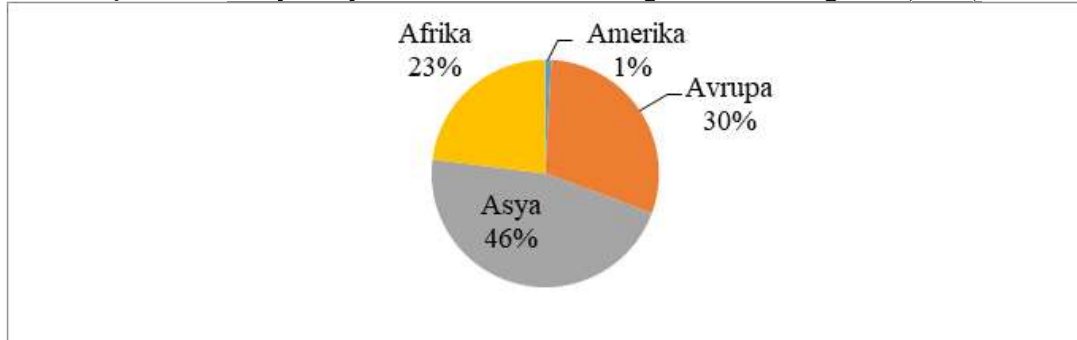
Aşağıdaki iki şekil dünya koyun sütü üretiminin bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak amacıyla oluşturulmuştur.

Şekil 17: Dünya Koyun Sütü Üretimine Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 18: Dünya Koyun Sütü Üretimine Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

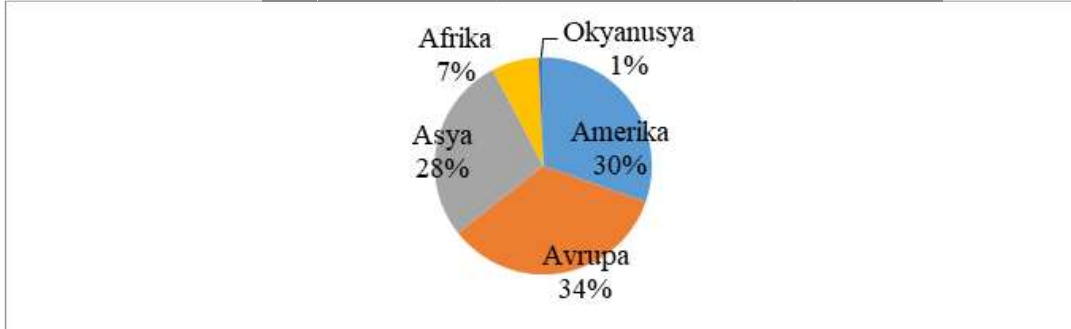
Yukarıdaki şekillere bakıldığında 2018 yılına ait dünya koyun sütü üretiminin en çok %46 oranla Asya'da olduğu görülmektedir. 1961 yılına göre bakıldığında Asya'nın keçi sütü üretiminde payını arttırarak birinci sıraya yükseldiği görülmektedir. Avrupa 1961 yılında %47 paya sahipken 2018 yılında payının azaltarak %30'a düştüğü görülmektedir. Afrika'nın koyun sütü üretimine bakıldığında 1961 yılında %11 paya sahipken 2018 yılında payını arttırarak %23'e yükselttiği görülmektedir. Amerika bölgesinin keçi sütü üretimine bakıldığında payının %1'e yükseldiği görülmektedir ve son sırada yer almaktadır. Türkiye ise Asya kıtası koyun sütü üretiminin %29,37'sini Dünya koyun sütü üretiminin ise

%13,60'ını oluşturmaktadır. 1961 yılında 784 bin ton olan koyun sütü üretimi 2018 yılında 1446 bin tona çıkmıştır (İşler, 2020:95,96).

### 1.3. Dünya, Bölgeler ve Türkiye’de Tavukçuluk Varlığı

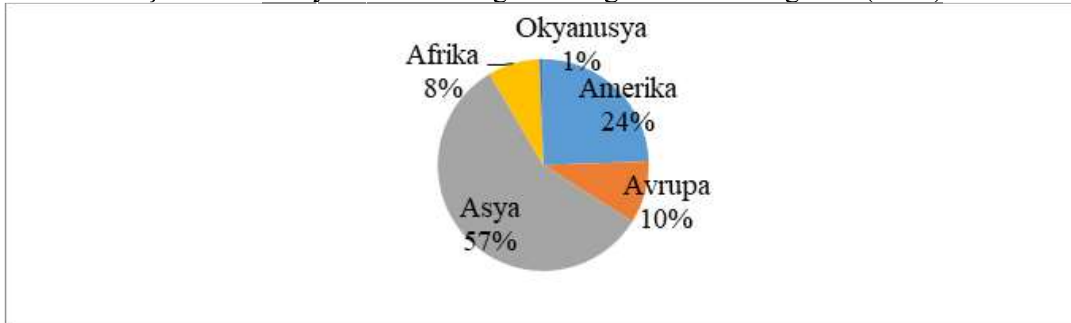
Dünyada neredeyse tüm ülkelerin ekonomisinde, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yanında kümes hayvancılığı da önemli bir yere sahiptir. Kümes hayvancılığının endüstriyel olarak üretiminin kolay ve daha az girdiyle yapılabilmesi, beyaz etin insan sağlığına olan faydasının bilinmesi, satış fiyatının kırmızı ete kıyasla ucuz olması gibi sebeplerden ötürü büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa göre daha fazla gelişmiştir. Bu gelişme ile paralel olarak büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısına göre kümes hayvanlarının sayısı fazladır (Alev, 2018:60). Aşağıdaki iki şekil Dünya tavuk varlığının bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak amacıyla oluşturulmuştur.

Şekil 19: Dünya Tavuk Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 20: Dünya Tavuk Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekillere bakıldığında en çok tavuğun %57 oranla Asya’da olduğu görülmektedir. Asya 1961 yılında %28 orana sahipken ve tavuk sayısı açısından üçüncü sırada iken 2018 yılında payını %57’ye çıkararak en çok tavuk varlığına sahip olmuştur. Amerika 1961 yılında %30 oran ile ikinci sırada yer alırken 2018 yılında oranını azaltarak %24’e düşürmüştür ve yine ikinci sıradadır. Avrupa 1961 yılında %34 oran ile ilk sırada iken 2018 yılında payı %10’a düşerek üçüncü sıraya gerilemiştir. Afrika bölgesi 1961 yılında %7 oran ile dördüncü sırada

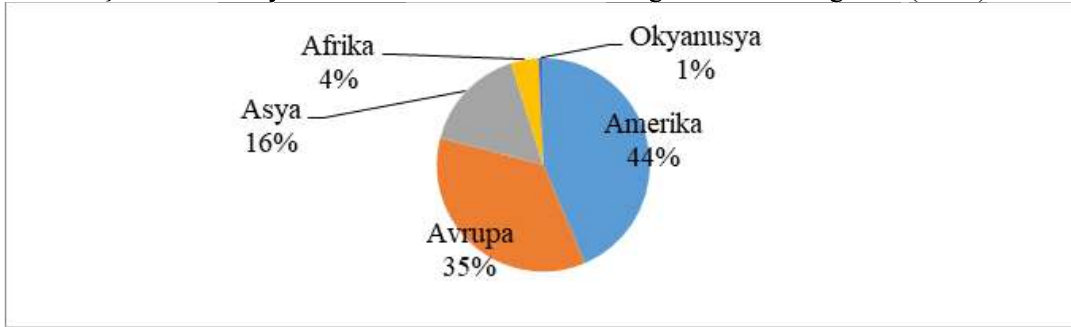


iken bu oran 2018 yılında %8'e yükselmiştir ve yine dördüncü sıradadır. Okyanusya bölgesi 1961 yılında %1 oran ile son sırada iken 2018 yılında yine %1 orandadır ve yine son sıradadır. Türkiye ise Asya kıtası tavuk varlığının %2,59'unu, Dünya tavuk varlığının ise %1,49'unu oluşturmaktadır. 1961 yılına göre Türkiye'nin hem Asya'da hem de Dünya'daki payının arttığı görülmektedir. Türkiye'de toplam tavuk sayısı 1961 yılında 27.164 bin baş iken 2018 yılında bu rakam 353.561 bin başa yükselmiştir (İşler, 2020:105,107,108).

### 1.3.1. Dünya, Bölgeler ve Türkiye'de Toplam Tavuk Eti Üretimi

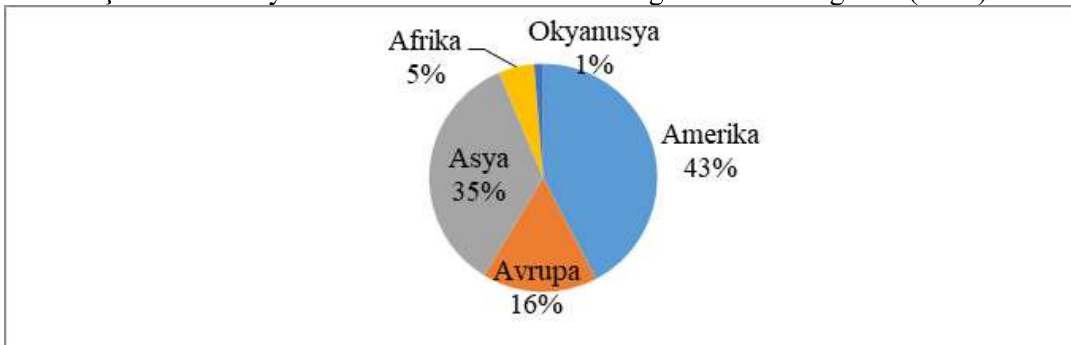
Dünya'da tavuk eti üretimine genel olarak bakıldığında tüm yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. 1961 yılında 7555 bin ton olan tavuk eti üretimi 2018 yılına kadar artarak 114266 milyon ton olmuştur. En çok artış 1970-1980 yılları arasında %74,2 oranında gerçekleşmiştir. Aşağıdaki iki şekil Dünya tavuk eti varlığının bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak amacıyla oluşturulmuştur.

Şekil 21: Dünya Tavuk Etinin Üretiminin Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 22: Dünya Tavuk Etinin Üretiminin Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

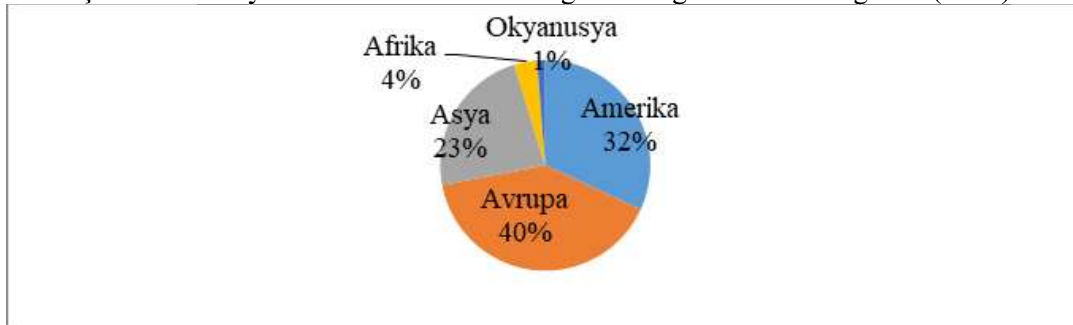
Yukarıdaki şekiller incelendiğinde en çok tavuk eti üretiminin %43 oranla Amerika'da olduğu görülmektedir. Amerika 2018 yılında da liderliğini sürdürmektedir. Asya 1961 yılında %16 orana sahipken ve tavuk eti üretimi açısından üçüncü sırada iken 2018 yılında payını %35'e çıkararak ikinci sıraya yükselmiştir. Avrupa 1961 yılında %35 oran ile ikinci sırada iken 2018 yılında payı

%16'ya düşerek üçüncü sıraya gerilemiştir. Afrika bölgesi 1961 yılında %4 oran ile dördüncü sırada iken bu oran 2018 yılında %5'e yükselmiştir ve yine dördüncü sıradadır. Okyanusya bölgesi 1961 yılında %1 oran ile son sırada iken 2018 yılında da tavuk eti üretim payı %1'dir ve yine son sıradadır. Türkiye ise Asya kıtası tavuk eti varlığının %5,39'unu Dünya tavuk eti varlığının ise %1,89'unu oluşturmaktadır. 1961 yılına göre Türkiye'nin hem Asya'da hem de Dünya'daki payının arttığı görülmektedir (İşler, 2020:114).

### 1.3.2. Dünya, Bölgeler ve Türkiye'de Tavuk Yumurtası Miktarı

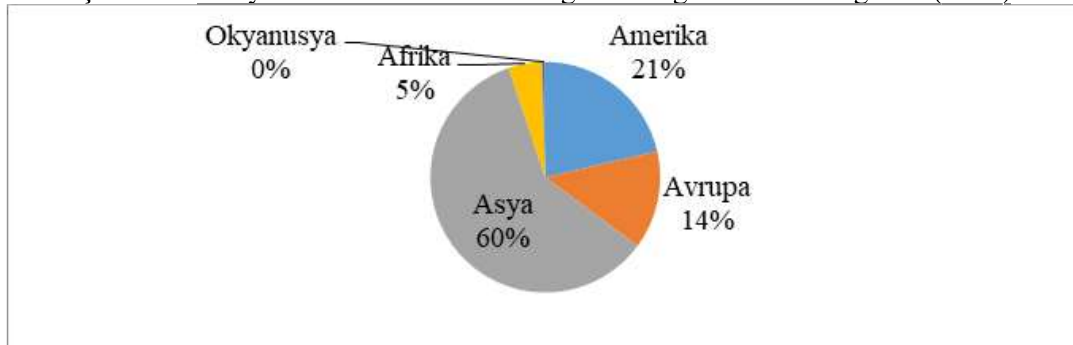
Dünya'da tavuk yumurtası sayısına genel olarak bakıldığında tüm yıllarda artış olduğu görülmektedir. Bu durum tavuk sayısındaki artış ile paralellik göstermiştir. 1961 yılında 269.140 milyon olan yumurta sayısı 2018 yılına kadar sürekli artarak 1.378.037 milyon olmuştur. En çok artış %47 oranında 1990-2000 yılları arasında gerçekleşmiştir (İşler, 2020:109). Aşağıdaki iki şekil ise Dünya tavuk yumurtası varlığının bölgelere göre dağılımını daha iyi açıklayabilmek ve 1961 ve 2018 yılları arasında karşılaştırma yapmak amacıyla oluşturulmuştur.

Şekil 23: Dünya Tavuk Yumurtası Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (1961)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 24: Dünya Tavuk Yumurtası Varlığının Bölgelere Göre Dağılımı (2018)



Kaynak: FAOSTAT, 2020 verileri kullanılarak yazarlar tarafından excel programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekil incelendiğinde 2018 yılına ait dünya tavuk yumurtası varlığının bölgelere göre dağılım verilerine bakıldığında en çok tavuk yumurtasının %60 oranla Asya'da olduğu görülmektedir. Asya 1961 yılında %23 orana sahipken

ve tavuk yumurtası sayısı açısından üçüncü sırada iken 2018 yılında payını %60'a çıkararak en çok tavuk yumurtası varlığına sahip olmuştur. Amerika 1961 yılında %32 oran ile ikinci sırada yer alırken 2018 yılında oranını azaltarak %21'e düşürmüştür ve yine ikinci sıradadır. Avrupa 1961 yılında %40 oran ile ilk sırada iken 2018 yılında payı %14'e düşerek üçüncü sıraya gerilemiştir. Afrika bölgesi 1961 yılında %4 oran ile dördüncü sırada iken bu oran 2018 yılında %5'e yükselmiştir ve yine dördüncü sıradadır. Okyanusya bölgesi 1961 yılında %1 oran ile son sırada iken 2018 yılında yumurta sayısı payı %0'a düşmüştür ve yine son sıradadır. Türkiye ise Asya kıtası tavuk yumurtası varlığının %2,39'unu, Dünya tavuk yumurtası varlığının ise %1,43'ünü oluşturmaktadır. 1961 yılına göre Türkiye'nin hem Asya'da hem de Dünya'daki payının arttığı görülmektedir (İşler, 2020:111).

## **2. Türkiye'de Hayvancılık Sektörünün Karşı Karşıya Olduğu Sorunlar ve Bu Alanda Uygulanan Destek Programları**

Hayvancılık üretim faaliyetlerinin yararlarına karşın çok çeşitli sorunları da mevcuttur. Türkiye'de hayvancılık sektöründe en fazla karşılaşılan sorunlar şu şekilde özetlenebilir; Finansman sorunu, hayvan beslenmesi ve yem sorunu, barınak ve sağlık sorunu, pazarlama sorunu, örgütlenme sorunu, verimlilik ve ölçek sorunudur. Türkiye'deki hayvancılık işletmelerinin genelde küçük aile işletmesi tipinde olması, ekstansif (geleneksel) yetiştiriciliğin yoğun şekilde yapılması, ayrıca mesleki ve kooperatif örgütlenmenin yetersiz kalması gibi birçok unsur belirtilen sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. Ancak, hayvancılığın ülke ekonomisine katkısının büyük olması ve ülke nüfusunun sürekli artış göstermesi gibi nedenler dolayısıyla mevcut sorunların çözüme kavuşturulması ve böylece hayvansal ürünler üretiminin artırılması gerekmektedir (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2003:169). Hayvancılık sektöründe işletmeler için üretim maliyetlerini dikkate alan, üreticiye kârlı ve verimli çalışma imkânı sağlayacak fiyat ve pazar eksenli destekleme politikalarının uygulaması gerekmektedir (Sever vd., 2017:11).

Devlet destekleri Türkiye'de hayvancılığı ayakta tutan en önemli faktörlerden birisidir. Tarımsal destekler içerisinde hayvancılığa ayrılan destek miktarı son 10 yılda önemli derecede artış göstermiştir (Aydın İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 2017:39). Bu alanda uygulanan destekleme programlarından birisi Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı(2016-2020)'dir. Bu programı, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü kurumları uygulamaktadır. Bu destekleme programı kapsamında 01/01/2016 - 31/12/2020 tarihleri arasında kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak amacıyla kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilere hibeler verilmiştir. Bu desteklemelere başvurabilmek için proje değerinin en az 30.000 Türk Lirası olması gerekmektedir (Burdur İli Tarımsal Yatırım Rehberi, 2018:13). Ayrıca Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesindeki Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM), Ar-Ge destek programı kapsamında

hayvancılık sektörü ile ilgili kabul edilen projelere destek vermektedir. Bu alandaki bakanlık destek üst limiti 300.000 TL'dir. ([https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar\\_ge\\_projeleri/16.Proje%20%C3%87a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1%20%C3%96ncelikli%20Ar-Ge%20Konular%C4%B1.pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar_ge_projeleri/16.Proje%20%C3%87a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1%20%C3%96ncelikli%20Ar-Ge%20Konular%C4%B1.pdf), erişim tarihi: 11.03.2021).

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2020-2022 döneminde, belirlenecek illerde uygulanacak hayvancılık yatırımları ile ilgili Cumhurbaşkanı Kararı 1 Ocak 2020 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Resmi Gazete'de yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Karara göre; damızlık manda düvesi yetiştiriciliği işletmesi kurmasına yönelik yatırımlar, kapasite artırımı ve rehabilitasyon, makine alet ve ekipman ile hayvan alımı yatırımlarına %50 hibe desteği verilmektedir. 9 Ocak 2017 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Hayvancılık Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Karar kapsamında kurulmuş veya yatırımı devam eden işletmelerin 1500 başa kadar koç ve/veya teke alımına %50 hibe desteği verilmektedir. Küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesi alanında, Bakanlık tarafından belirlenecek iller ve şartlar doğrultusunda, damızlık küçükbaş hayvan yatırımlarına %85 hibe ile desteklenecek. Ayrıca gerçek ve tüzel kişilerin 1000 adet kapasiteli damızlık kaz veya ticari hindi, 500 kapasiteli ticari kaz yetiştiriciliği için gerçekleştirecekleri inşaat, makine, alet ve ekipman yatırımları %75 hibe ile desteklenmektedir. Arı Yetiştiricileri veya Bal Üreticileri birliklerine üye, Arıcılık kayıt sistemine kayıtlı, 50 ve daha fazla sayıda kovan varlığına sahip üreticilerin arı ürünleri üretimi için yapacakları yatırımlara %50 hibe desteği, ipek böceği yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için yapılacak yatırımlara %100 hibe desteği verilmektedir. Gerçek veya tüzel kişiler, hibe desteğine ilişkin yatırım konularından sadece bir kez ve bir proje için yararlanabilmektedir (<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/2020-2022-doneminde-uygulanacak-hayvancilik-yatirim-destekleri-belirlendi/2013474>, erişim tarihi: 11.03.2021). Hayvancılık sektörünü desteklemek için hibeler, genel olarak Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Kalkınma Ajansları tarafından verilmektedir (<https://investurco.com/kirsal-kalkinma-hibeleri-2020/>, erişim tarihi: 11.03.2021). Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri gibi kamu kurumları da tarım ve hayvancılık sektörünü desteklemek için tarımsal krediler vermektedir.

Ayrıca Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Katılım Öncesi Yardım Aracının Kırsal Kalkınma Bileşeni (Instrument for Pre-accession Assistance in Rural Development-IPARD) kapsamında hibe destekleri vermektedir. IPARD programı ile Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal Kalkınma Politikası ve ilgili politikalarının uygulanması ve yönetimi için uyum hazırlıklarının ve bu kapsamda politika geliştirilmesinin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu süreçte Avrupa Komisyonu ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilen destek programları uygulanmaktadır (TKDK, 2019:13,15). Tarım sektörü içerisinde hayvancılık sektörünün payı incelendiğinde ise AB ülkeleri ve Türkiye arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Türkiye'de hayvancılık sektörünün tarım

sektörü içerisindeki payı %25 iken bu oran AB ülkelerinde %50 seviyelerindedir. Bu pay bazı AB ülkelerinde %70'lere kadar yükselmektedir (Öter, 2019:5). Örneğin hayvancılığın tarımsal üretimdeki payı, Fransa'da %60, İngiltere'de %70 ve Almanya'da ise %75'e kadar artış göstermektedir (Korkut, 2017:14).

Buna ek olarak yatırım teşvikleri Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaktadır. Yatırım teşvikleri, 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" ve 20.06.2012 tarih ve 28329 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2012/1) ile yürürlüğe konulmuştur. Tarım Sektörüne yönelik yatırımlar, "Genel Teşvik Sistemi ve Bölgesel Teşviklerden" yararlanabilmektedir (Burdur İli Tarımsal Yatırım Rehberi, 2018:30).

Ayrıca Türkiye'de bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla tarım ve hayvancılık alanında pilot uygulamalar yapılmasını sağlamak için Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından bazı üniversiteler seçilmekte ve desteklenmektedir. Bu alanda seçilen beş pilot üniversite; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Siirt Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi ve Artvin Çoruh Üniversitesi'dir (YÖK, 2020:19).

## **Sonuç**

Hayvancılık kırsal alanda yapılan en önemli ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır ve kırsal ve bölgesel kalkınmanın temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Dünya'da küçük ölçekli çiftliklerde hayvancılıkla geçinen yaklaşık 2,6 milyar insan vardır (Öter, 2019:5; Aydemir ve Pıçak, 2007:15). Birleşmiş Milletler Gıda Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre Dünya tarım sektörü toplam GSYİH'nin %3,3'ünü oluşturmaktadır. Hayvancılık sektörü ise toplam tarımsal GSYİH'nin %35'ini oluşturmaktadır (Tapkı vd., 2018:325).

Bu çalışmada dünyada, bölgelerde ve Türkiye'de hayvancılık sektörü incelenmiş ve Türkiye'nin dünya hayvancılık sektörü içindeki yeri araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarını kısaca özetleyecek olursak, Türkiye 1961 yılında Asya bölgesi sığır varlığının %3,8'ini, Dünya sığır varlığının ise %1,3'ünü oluşturmaktayken, 2018 yılı verilerine göre Türkiye Asya bölgesi sığır varlığının %3,5'ini dünya sığır varlığının ise %1'ini oluşturmaktadır. Buradan Türkiye'nin büyükbaş hayvan varlığının Dünya ve Asya kıtası içerisindeki payının düştüğü görülmektedir. Dünya sığır eti üretiminde Asya ve Afrika bölgeleri tüm yıllarda dünya ortalamasının altındadır. Amerika, Avrupa ve Okyanusya ülkeleri ise tüm yıllarda dünya ortalamasının üzerindedir. Türkiye ise 1961 yılında dünya ortalamasının altında iken 2018 yılında dünya ortalamasının üzerine çıkmayı başarmıştır. İnek sütü miktarında Türkiye'nin tüm yıllarda dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

1961 yılında en çok keçi %57 oranla Asya kıtasındadır. Türkiye Asya bölgesi keçi varlığının %12,42'sini dünya keçi varlığının ise %7,06'sını oluşturmaktadır.

2018 yılına gelindiğinde ise en çok keçi %52 oran ile yine Asya'dadır. Bölgelerin 1961 ve 2018 yıllarında keçi sayısına göre sahip olduğu paylar değişiklik göstermesine rağmen bölgeler arasındaki sıralama değişmemiştir. Türkiye Asya bölgesi keçi varlığının %1,94'ünü dünya keçi varlığının ise %1.02'sini oluşturmaktadır. 2018 yılında Türkiye'nin 1961 yılına göre keçi varlığı oranı hem Asya' da hem de dünyada azalmıştır.

Türkiye' de keçi eti miktarı 1990 yılına kadar dünya ortalamasının altında iken 1990 yılından sonra dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Asya bölgesi ise 1961-1980 yılları arasında dünya ortalamasının altında iken diğer yıllarda dünya ortalamasının üzerindedir. Türkiye keçi sütü üretimi açısından tüm yıllarda dünya ortalamasının üzerindedir.

Türkiye 1961 yılı verilerine göre Asya bölgesi koyun varlığının %14,84'ünü dünya koyun varlığının ise %3.47'sini oluşturmaktadır. 2018 yılında ise Türkiye Asya bölgesi koyun varlığının %6,64'ünü dünya koyun varlığının ise %2,78'ini oluşturmaktadır. Türkiye'nin hem Asya' da hem de Dünya' da koyun varlığı payı azalmıştır. Koyun eti miktarında Türkiye tüm yıllarda dünya ortalamasının üzerindedir. Asya bölgesi ise 2000 yılına kadar dünya ortalamasının altında iken 2000 yılından sonra dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Koyun sütü miktarında, Avrupa ve Asya bölgelerinin tüm yıllarda dünya ortalamasının üzerinde iken Türkiye ve Amerika bölgesi tüm yıllarda dünya ortalamasının altındadır.

2018 yılına gelindiğinde en çok tavuk %57 oranla Asya bölgesinde bulunmaktadır. Türkiye ise Asya bölgesi tavuk varlığının %2,59'unu, Dünya tavuk varlığının ise %1,49'unu oluşturmaktadır. 1961 yılına göre Türkiye'nin hem Asya'da hem de dünyadaki tavuk varlığı payı artmıştır. Tavuk eti miktarı açısından Türkiye, Asya kıtası tavuk eti varlığının %5,39'unu Dünya tavuk eti varlığının ise %1,89'unu oluşturmaktadır. 1961 yılına göre Türkiye'nin hem Asya'da hem de Dünya'daki payının arttığı görülmektedir. 2018 yılı için Türkiye, Asya kıtası tavuk yumurtası varlığının %2,39'unu, Dünya tavuk yumurtası varlığının ise %1,43'ünü oluşturmaktadır. 1961 yılına göre Türkiye'nin hem Asya'da hem de Dünya'daki payının arttığı görülmektedir.

Hayvancılık bugün, gelişmiş ülkelerde bir endüstri haline dönüşmüş ve ekonomilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, tarım ve hayvancılığın ulusal düzeyde önem verilip, geliştirilmesi gereken stratejik bir sektör olduğunu ortaya koymaktadır (Saçlı, 2007:1). 1970'li yıllarda Türkiye tarım ve hayvancılık alanında önde gelen ülkelere göre olmasına rağmen son yıllarda karkas et, sığır, dana, koyun, keçi ve yem ürünlerinde dışa bağımlı bir ülke haline gelmiştir. Türkiye'de hayvancılık sektörü, hayvancılık alanında faaliyet gösteren işletmelerin yapısının küçük olması, hayvancılığa sağlanan desteklerin yetersiz kalması, tarımda makineleşmenin pahalı hale gelmesi, enerji fiyatlarının yükselmesi sonucunda maliyetlerin artması, tarımsal alanda verimin düşük olması, hayvanlardan elde edilen ürünlerin kalite ve standartlarının yetersiz olması nedeniyle sorunlar yaşamakta ve sektörün rekabet gücü olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla



Türkiye’de hayvancılık sektörünün yapısal sorunlarının giderilmesi gerekmektedir. Bunun için devletin hayvancılık alanında faaliyet gösteren çiftçilere hem verilen desteği arttırması hem de girdi maliyetlerini (elektrik, mazot, yem ve yem maddesi) düşürmesi gerekmektedir. Tarım ve hayvancılık mesleği özendirilerek bu alanla uğraşan insan sayısının arttırılması yapılması gereken bir diğer faaliyettir. Hayvanların yetiştigi meralar genişletilmeli ve korunmalı, çiftçiye verilecek destek ile kaba yem ihtiyacı karşılanmalıdır. Ayrıca hayvancılık alanında faaliyet gösteren kişilere kaliteli ve sağlıklı hayvan yetiştirebilmesi için eğitimler verilmelidir (Alev, 2018:74).

Türkiye’de büyükbaş hayvancılık sektöründe yerli ırkların verimliliğinin düşük olması ülkenin dışa bağımlılığında önemli bir etkidir. Bu durum birtakım maliyetlere sebep olmaktadır. Bu sebeple dışa bağımlılığı en aza indirecek ve yerli ırkların verimliliğini arttıracak tedbirlerin alınması, üretime katkı sağlayan ana türlerin ve genetik materyallerin, damızlık hayvan üretiminin geliştirilmesine önem verilmelidir. Hayvanlarda verimliliğin düşük olması, beslenme, yem, mera, hayvan sağlığı gibi konularda yapılan düzenlemelerde sık sık değişime gidilmesi hayvancılığın beklenen gelişmeyi gösterememesine neden olmaktadır. Bu sebeple ülkede hayvancılık alanında yapılan politik çalışmalarda devamlılık esas alınmalıdır. Türkiye kırmızı eti dışarıdan alan, ithalatçı bir ülke konumundadır. Bu durumun sebebi maliyetlerin yüksek olması sebebiyle üreticilerin sektörü terk etmek durumunda kalmalarıdır. Bu sebeple girdi maliyetlerinin düşürülerek üreticinin korunması gerekmektedir. Hayvancılık sektöründe üretici ve tüketici arasındaki araçların çok fazla olması tüketicinin alım gücünü zorlamakta üreticinin ise pazarlama zincirinde karlılık oranını azaltmaktadır. Üreticinin ve tüketicinin zarar görmemesi ve araçların karını minimum seviyede tutacak şekilde örgütlenme gerekmektedir. Hayvancılığı geliştirmek amacı ile verilen desteklemeler yetersiz kalmakta ve üretici yeterince yarar sağlayamamaktadır. Bu sebeple desteklemelerin arttırılması ve doğru alanlara yönlendirilmesi büyük önem arz etmektedir (Tapkı vd., 2018:338). Hayvancılık sektörü gelecek dönemlerde de ülke ekonomisi ve insan beslenmesindeki önemini arttırarak sürdürecektir. Türkiye’nin de özellikle ülke insanının yeterli ve dengeli beslenebilmesi için hayvancılık alanındaki mevcut potansiyelini ve uyguladığı politikaları iyi analiz edip sektörün sürdürülebilirliğini sağlayıp koruması gerekmektedir (Saçlı, 2007:3). Dünya ekonomisi gittikçe liberalleşmekte ve rekabet oranları artmaktadır. Bu ortamda hayvancılık sektörünün öncelikle ulusal düzeyde ardından da uluslararası düzeyde rekabet edebilecek seviyeye getirilmesi, bu alandaki destek, politika ve uygulamaların arttırılması büyük önem taşımaktadır.

### **Kaynakça**

ALEV, N., (2018), “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Hayvancılık Sektörünün Genel Ekonomik Durumu”, G. Ü. İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi, Araştırma Makalesi, 2(2): 57-76.

- AYDEMİR, C. ve PIÇAK, M., (2007), “GAP Bölgesinde Hayvancılığın Gelişimi Ve Türkiye İçindeki Konumu”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 13 – 37.
- AYDIN İLİ DAMIZLIK SIĞIR YETİŞTİRİCİLER BİRLİĞİ, (2017), “Aydın İli Besicilik Raporu”, Güney Ege Kalkınma Ajansı(GEKA), TC Kalkınma Bakanlığı.
- BURDUR İLİ TARIMSAL YATIRIM REHBERİ, (2018), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi.
- ÇALLI, A., (2016), “Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Destekleme Politikalarının Tokat İli Hayvancılık İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi”, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- ERTAŞ, N., (2019), “Kırsal Kalkınmanın Aracı Olarak Van’da Hayvancılık Faaliyetleri”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri Ve Ekonomik Coğrafya Bilim Dalı, Doktora Tezi, Van.
- EŞTÜRK, Ö. ve ÖREN, M. N., (2014),“Türkiye’de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi”, *YYÜ Tarım Bilgisi Dergisi*, 24(2), 193- 200.
- FAOSTAT (Food and Agriculture Organization of the United Nations). (2020), Livestock Primary, “<http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL>” (Erişim Tarihi:15.03.2020)
- FAOSTAT (Food and Agriculture Organization of the United Nations). (2020), Livestock Processed, “<http://www.fao.org/faostat/en/#data/QP>” (Erişim Tarihi:15.03.2020)
- FAOSTAT (Food and Agriculture Organization of the United Nations). (2020), Live Animals, “<http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA>” (Erişim Tarihi:15.03.2020)
- GÜMÜŞ, E., (2015), “Olası Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye Hayvancılık Sektörüne Temel Etkileri”, TC Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Avrupa Birliği Ve Dış İlişkiler Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- GÜVEN, O., (2018), “Türkiye, Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün AB ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analizi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 766-779.
- HACIHASANOĞLU, T., (2018), “Hayvancılık Sektöründe Maliyet-Hacim- Kar Analizi Büyükbaş Hayvancılık Alanında Farklı Yatırım Alternatiflerinin Karşılaştırılması”, Gazi Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara.

- İŞLER, H. (2020), Burdur İlinde Hayvancılık Sektörünün SWOT Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- KABUKÇU, M. A., (1987), “Türkiye de Hayvancılığın Önemi, Bugünkü Durumu, Geleceği, Sorunları ve Gelişmesi İçin Öngörülen Önlemler”, Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu (Editör: Şendoğan Gülen), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- KORKUT, L., (2017), “Türkiye’nin Kırmızı Et Dış Ticaret Politikalarının Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖTER, F., (2019), “Malatya İlinde Hayvancılık Sektörünün Analizi”, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- SAÇLI, Y., (2007), “AB’ye Uyum Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı”, Uzmanlık Tezi, İktisadi Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- SAMSUN GIDA TARIM ve HAYVANCILIK İL MÜDÜRLÜĞÜ, (2017), “TR831 Samsun İli Hayvancılık Sektörü Üretim, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Samsun.
- SEVER, E., İĞDELİ, A. ve HAN, V., (2017), “Aksaray İli Sığır İşletmelerinin Üretim ve Pazarlama Sorunları”, Journal of Advances in VetBio Science and Techniques (JAVST), 2(2), 10-23.
- TAPKI, N., KAYA, A., TAPKI, İ., DAĞISTAN, E., ÇİMRİN, T. ve SELVİ, M. H., (2018), “Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılığın Durumu ve Yıllara Göre Değişimi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 23(2), 324-339.
- TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (TİGEM), (2017), “2017 Yılı Hayvancılık Sektör Raporu”, Ankara.
- TARIM ve KIRSAL KALKINMAYI DESTEKLEME KURUMU (TKDK), (2019), 2019-2023 Stratejik Planı, Ankara.
- TÜRKİYE ODALAR ve BORSALAR BİRLİĞİ, (2003), “Bölgesel Gelişim Raporu I, Batı Akdeniz Bölgesi(Antalya, Burdur, Isparta- tarım, hayvancılık, hizmet sektörü)”, TOBB-BAGEV, Ankara.
- YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU (YÖK), (2020), Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversiteler Raporu, Ankara.
- <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/2020-2022-doneminde-uygulanacak-hayvancilik-yatirim-destekleri-belirlendi/2013474>, Erişim tarihi: 11.03.2021.
- <https://investurco.com/kirsal-kalkinma-hibeleri-2020/>, Erişim tarihi: 11.03.2021.

[https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar\\_ge\\_projeleri/16.Proje%20%C3%87a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1%20%C3%96ncelikli%20Ar-Ge%20Konular%C4%B1.pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar_ge_projeleri/16.Proje%20%C3%87a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1%20%C3%96ncelikli%20Ar-Ge%20Konular%C4%B1.pdf), Erişim tarihi: 11.03.2021.

<https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYH.pdf>, Erişim tarihi:16.03.2021.